





Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті  
Филология факультеті  
Қазақ тіл білімі кафедрасы  
Мамаева Гүлнар Бейсенқызы  
Филология ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор  
**Пән атауы: Емле және сөз сазы**



# **6-дәріс тақырыбы: Жаңа әліп-биге сай жаңа емле**

Қарастырылатын мәселелер:

1. Жалпы орфографиялық ереженің басты ұстанымы
  2. Емле ережесі сауаттылық кепілі
- 



ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен 2017 жылы қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жұмыстары басталды.

---

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылғы 21 қазанда латын графикасы негізінде қазақ тілі әліпбиін жетілдіру жөніндегі тапсырма берді

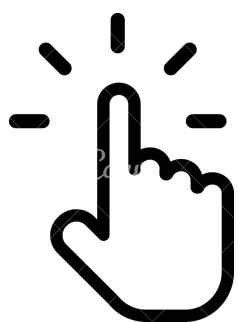




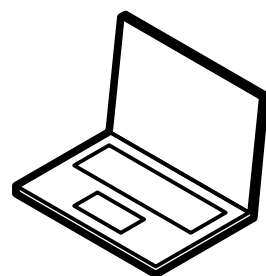
## Қандай шаралар жүзеге асырылды?



40-тан астам нұсқа ұсынылды



қазақ тілінің емле ережелерінің жобалары құрастырылды



пернетақтадағы әріптердің орналасу тәртібі қаралды

## ЖАҢА ҚАЗАҚ ӘЛІПБИ

№	латынша	кирилше	әріптің атауы	№	латынша	кирилше	әріптің атауы
1	A a	А а	а	18	O o	О о	о
2	Ä ä	Ә ә	ә	19	Ö ö	Ө ө	ө
3	B b	Б б	бы	20	P p	П п	пы
4	D d	Д д	ды	21	Q q	Қ қ	қы
5	E e	Е е	е	22	R r	Р р	ыр
6	F f	Ф ф	фы	23	S s	С с	сы
7	G g	Г г	гі	24	Ş ş	Ш ш	шы
8	Ğ ğ	Ғ ғ	ғы	25	T t	Т т	ты
9	H h	Х х, Н н	һы	26	U u	У у	ұу
10	I i	Й й, И и	йй	27	Ü ü	Ү ү	ү
11	İ i	І і	і	28	Û û	Ү ү	ү
12	J j	Ж ж	жы	29	V v	В в	вы
13	K k	К к	кі	30	Y y	Ы ы	ы
14	L l	Л л	лы	31	Z z	З з	зы
15	M m	М м	мы				
16	N n	Н н	ны				
17	D ɢ	Ң ң	ың				

\*С, X, W таңбалары цитаталық принциппен жазылатын шетілдік сөздерде қолданылады.



**1**

Жетілдірілген әліпбиде әріп саны – 31

**2**

Әліпби тек латын әліпбиі базалық жүйесі таңбаларынан құралған.

**3**

Әліпбиде қазақ тілінің 28 дыбысы толық қамтылған

**4**

Қазіргі ә(ä), ө(ö), ү(ü), ұ(ū) және ғ(ğ), ш(ş) қазақ әріптері диакритикалық таңбалармен берілген.



## Бұл әліпби нұсқасының бұрынырақ ұсынған әліпби нұсқаларынан айырмашылығы



*қазақ тіліне тән жіңішке дауысты дыбыстарды беру үшін екі нүкте (умлаут) белгісі қойылады*



*жуан дауысты дыбысты беру үшін сызық белгісі қойылатын болды.*



# Әліп-бидегі өзгеріс

Жіңішке дауыстылар үшін:

Әә=Ää

Өө=Öö

Үү=Üü

Жуан дауысты үшін:

Ұұ=Uū

*Ңң=Ṅṅ*

*ḷḷ=ll*

*Дауыссыз дыбыстарды  
беру үшін мынадай  
өзгерістер жасалды:*

*Ии/Йй=ii*

*Шш=Ṣṣ*





## Әлімхан Жүнісбек

фонетика бөлімінің бас ғылыми қызметкері,  
филология ғылымдарының докторы, профессор.

“

*Реформа бір ғана әліпби ауыстырумен шектелмейді. Реформа үш мәселені – дыбыс, әліпби және еміле-ереже – бәрін бірдей қамтиды: дыбыс – өзге тілдерден бөлектеп тұратын тілдің тұрпаттұрқы; әліпби – сол дыбыстың қауызы, басқаша айтқанда, қорғаны мен оққағары; еміле-ереже – дыбыстардың басын біріктіріп, сөз құрап тұратын дәнекері. Осы үш мәселе бір-бірімен байланысты және қатар шешілмей төл жазу қалыптаспайды.*

”

# ЖАҢА ЕМЛЕ ЕРЕЖЕСІ

Латын негізді жаңа емле ережесінің 20-параграфында «Түбір сөздің соңындағы k, q, p дауыссыздары тәуелдік жалғауындағы сөзге және түбір сөзге етістіктің -a, -e, -i көсемше жұрнағы жалғанғанда, **g, ğ, b** немесе **ý** болып өзгерген түрінде жазылады:

**júrek – júregi, súiek – súiegi, kúrek – kúregi**

Жаңа емле ережесінде енді -лық қосымшасымен келгенде **бірге жазылады**: • urdajyqtuq, astatóktik күрделі сөздері қосымшасыз келгенде **бөлек жазылады**:  
Мысалы: •

**as ta tók, ur da jyq**

Жаңа емле ережесінде көмекші есімдермен тіркесіп, атаулық мағынаға ие болған сөздер бірге жазылады:

**sailaýaldy naýqan, mektepaldy top, tilarty dybysy, sózaldy syńary**



## Шеттілдік сөздердің емле мәлелері



«Еш, әр, кей, бір, қай, әлде сөздері зат есімдермен тіркескенде, бөлек жазылады:  
• **esh adam; ár el, ár ata-ana; kei bala**



«Еш, әр, кей, бір, қай, қайсы, әлде сөздерімен келген есімдіктер, сын есімдер, үстеулер түбір тұлғалары өзгертілмей, бірге жазылады: • **eshkim, eshbir**



Ц әрпінің жаңа әліпбиімізде қабылданбауымен байланысты да бірқатар дау туып отыр. Мысалы, емле ережесінде бұл дыбыс бірде **ts**, бірде **s** түрінде таңбаланғалы отыр: • **ts (pitsa, Nitsa) • s (konstitýsia, korporasia)**



## Шеттілдік сөздердің емле мәлелері



Ендігі жаңа емле ережемінде енді Ё әрпі жоқ болғандықтан кірме сөздерде кездесетін Ё таңбасы е әрпімен таңбаланады. Мысалы: • maneвр brýselez



Ю әрпі төл сөздерде және шеттілдік сөздің басында іу әріп тіркесімен: [ 2,19]. • аіу, оіу, іуpітер, іуrмала түрінде таңбаланса, ал шеттілдік сөздердің ортасында у арқылы таңбаланады: • парашы́т, абсалы́т, глы́коза, дебы́т



## Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақ тіл білімінің мәселелері – Алматы: «Абзал-Ай» баспасы, 2018. – 368 б.
  2. Қазақ емлесінің негізгі ережелері. Жоба. Алматы, 2018.-21 б.
  3. Қалиев Б. Қазақ тілі орфографиялық сөздігінің 6-шы басылымы жөнінде/  
Емле.kz
  4. Қалыбаева Қ. ЛАТЫННЕГІЗДІ ЖАҢА ҚАЗАҚ ЖАЗУЫ ЕМЛЕ ЕРЕЖЕСІНДЕГІ  
ЖАҢАШЫЛДЫҚТАР/ Латын әліпбиі: теория, әдістеме және насихат. – Нұр-  
Сұлтан: «Ш.Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық  
орталығы» КеАҚ, 2019. – 280 б.
- 